

ЗАВОД ЗА
ЗАШТИТУ
СПОМЕНИКА
КУЛТУРЕ
ВАЉЕВО

РЕЗУЛТАТИ НОВИХ АРХЕОЛОШКИХ ИСТРАЖИВАЊА У СЕВЕРОЗАПАДНОЈ СРБИЈИ И СУСЕДНИМ ТЕРИТОРИЈАМА

Уредници:

Војислав Филиповић

Радивоје Арсић

Драгана Антоновић

Редакција:

Војислав Филиповић, Радивоје Арсић, Драгана Антоновић,
Артур Банкоф (САД), Александар Булатовић, Душан Михаиловић,
Мартина Блечић Кавур (Хрватска), Наташа Миладиновић-Радмиловић,
Селена Витезовић, Гордана Јеремић

Београд • Ваљево
2013

Издавачи:

Српско археолошко друштво, Београд
Завод за заштиту споменика културе Ваљево, Ваљево

За издавача:

Драгана Антоновић
Немања Радојичић

Превод:

Селена Витезовић

Припрема:

Српско археолошко друштво

Штампа:

Ваљево принт

Тираж:

200

ISBN 978-86-913229-6-0

Зборник је штампан финансијским средствима Града Ваљева

САДРЖАЈ

Б. Михаиловић: Шалитрена пећина	5
М. Марић: Заштитна археолошка истраживања на локалтиету Јаричиште 1	17
Д. Антоновић: Камена индустрија Тамнаве: налази са заштитних истраживања на угљенокопу Колубара	33
Б. Трипковић, М. Церовић и Д. Булић: Културно наслеђе северозападне Србије: локалитети типа „обровац“, четрдесет година касније	45
Н.А. Bankoff <i>et al.</i> : New Archaeological Research in the Jadar region of West Serbia, 2010 and 2011	57
А. Булатовић <i>et al.</i> : Сондажно рекогносцирање локалитета Остењак у селу Ликодра код Крупња	77
R. Boger <i>et al.</i> : Long-Term Socio-Ecological Research in West Serbia: the Need for Paleoclimate Data and Diverse Data Integration	85
A. Huska and W. Powell: Tin Sources Associated with Bronze Age Archaeological Sites in West Serbia: Initial Findings	105
А. Јановић и К. Ђукић: Спаљени скелетни остаци са локалитета Илирско гробље у Буковачком пољу: резултати антрополошке анализе	113
Р. Арсић, Д. Булић и В. Пецикоза: Градина старијег гвозденог доба Вито из села Брезовице код Ваљева	125
Д. Рашковић и Г. Чађеновић: Каснолатенска и раноримска налазишта у крушевачком крају и суседним областима	133
М. Благојевић: Заштитна археолошка ископавања и истраживања на подручју РБ „Колубара“	153
А. Ропкић Ђорђевић: Заштитна археолошка ископавања на локалитету Црквине-Баре у Скобаљу	171
Г. Јеремић: Римски споменици из источних делова провинције Далмације и јужних делова Доње Паноније	177
Г. Ковић: Резултати археолошког истраживања виле рустике у Клењу	193
А. Црнобрња и Б. Племић: Вотивни рељеф из Ушћа код Обреновца – разматрања о култу Сераписа на тлу Србије	201
Д. Булић и М. Алексић Чеврљаковић: Нови резултати истраживања у близини Пријепоља - заштитна археолошка истраживања локалитета Градина-Чадиње	213
Р. Арсић: Археолошко истраживање утврђења Јеринин град – Бранговић код Ваљева 2011. године	225
Д. Радичевић и А. Цицовић: Нова истраживања средњовековних налазишта на Руднику	237
Н. Мирковић-Марић: Локалитет Хумка, средњовековна некропола у селу Радљево, на траси ПК Тамнава Западно поље	249

**КУЛТУРНО НАСЛЕЂЕ СЕВЕРОЗАПАДНЕ
СРБИЈЕ: ЛОКАЛИТЕТИ ТИПА „ОБРОВАЦ“,
ЧЕТРДЕСЕТ ГОДИНА КАСНИЈЕ**
CULTURAL HERITAGE OF THE NORTH-WESTERN SERBIA: SITES
OF THE „OBROVAC“ TYPE FORTY YEARS LATER

Бобан Трипковић, Филозофски факултет у Београду, Одељење за археологију
Момир Церовић, Народни музеј Шабац
Дејан Булић, Историјски институт САНУ

Апстракт: *Обровци представљају брежуљкасте локације у северозападној Србији за које се на основу садашњих података претпоставља да су биле настањене у време различитих периода праисторије, углавном током неолита и бакарног доба. Издвојени су као засебан тип насеља током 70-тих година XX века и протумачени као специфична адаптација праисторијских становника на мочварно окружење. Проспекција из 2010. је показала да су у међувремену многи обровци оштећени агркултурним активностима, а да су неки чак и потпуно уништени. Налазишта су на основу затеченог стања, степена девастираниости и угрожености сврстана у неколико категорија које у будућности могу да послуже као користан предлог за израду стратегије стављања под заштиту праисторијских локалитета у северозападној Србији.*

Кључне речи: *обровци, Мачва, северозападна Србија, праисторија, неолит.*

Abstract: *The “Obrovci” represent hilly locations in the north-western Serbia. The data available up to day suggest they were inhabited during various prehistoric periods, mainly during the Neolithic and the Copper Age. They were singled out as distinctive type of settlements during 1970’s and interpreted as specific adaptation of prehistoric inhabitants to the marshy landscape. Survey carried out in 2010. demonstrated that numerous obrovci were damaged by agricultural activities, and some are even completely destroyed. The sites are classified into several categories after the condition encountered, degree of damage on them and possible further threats, and this should serve in future as useful starting point for creating the strategy of protecting these north-western Serbian prehistoric sites.*

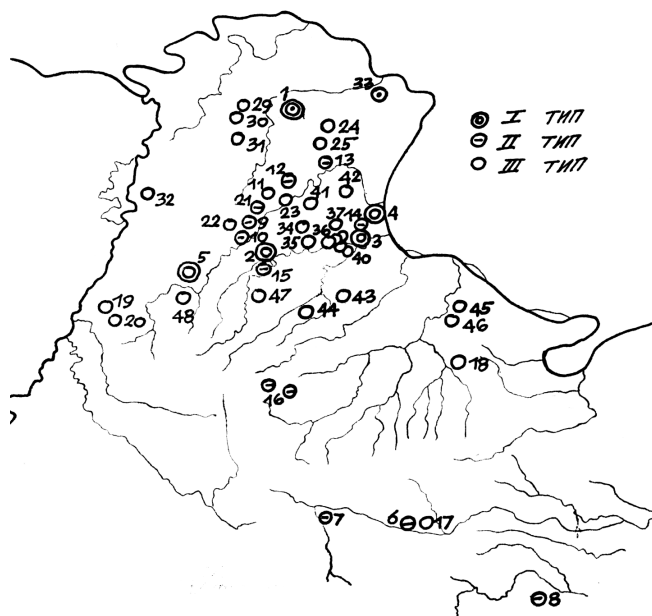
Key words: *obrovci, Mačva, north-western Serbia, prehistory, Neolithic*

Увод

У значајним каталожним публикацијама с почетка 50-тих година прошлог века „Археолошка налазишта у Србији“ (Гарашанин и Гарашанин 1951) и „Археолошки споменици и налазишта у Србији“ (ур. Ђ. Бошковић 1953), на територији данашње Мачве је из времена праисторије картирано и описано тек неколико налазишта.¹ Рекогносцирање те области тада се чинило (уосталом као и данас) као очекиван и неопходан пут развоја праисторијске археологије у Србији у времену након Другог светског рата. Огромног подухвата дугорочне систематске проспекције ускоро се прихватио М. Васиљевић, кустос Народног музеја у Шапцу, коме се касније прикључио и Војислав Трбуховић, сарадник Археолошког института у Београду. Разматрано подручје обухватало је мачвански округ, као и део колубарског, збирне површине од око 1000 km². Језгро тог великог подручја чини Мачва, која је оивичена са севера и североистока реком Савом, са запада Дрином, а природну границу према југу чини планина Цер. Из истраживачких разлога, али и оних који се тичу ондашње административне и музејске јурисдикције, проспекција је превазилазила наведени географски оквир тако да су налазишта евидентирана дубоко у суседним областима Јадра, Рађевине или горње Тамнаве. Управо то, међутим, употпуњује утисак да је планирање и извођење проспекције спроведено у оквиру кохерентног географског и истраживачког система.

Било како било, две деценије након почетка, и након много километара „у ногама“ проспекција северозападне Србије учинила је то подручје најсистематскије прегледаном средином у Републици Србији, што је констатација која још увек важи. Подухват се чини још импозантнијим ако се има у виду величина подручја, као и да је изведен обиласком терена током многих година и без помоћи модерних техничких помагала. Подаци прикупљени до 1967. обједињени су у чланку „Топографија археолошких налазишта и споменика у Подрињу“ (Васиљевић 1967а), док су они из каснијег периода редовно објављивани у едицији *Археолошки преглед* (Васиљевић 1973; 1980; Трбуховић и Васиљевић 1972; 1973). Подаци о налазиштима су били фактографског типа и углавном су сведени на описе локација, као и врста материјала које су уочене на површини. Ипак, у пратећим извештајима су за већину налазишта недостајале одређеније референце као што су фотографије или цртежи дијагностичког материјала, које би потврдиле културну атрибуцију описаних локација. Можда највише из наведеног разлога, у струковној заједници тог времена био је заступљен одређен опрез у прихватању толиког броја евидентираних налазишта, као и њиховог датовања, што је за последицу имало да резултати

¹ Рад представља писану верзију саопштења које је под називом „Живот у мочвари“ презентовано на 35. годишњем скупу Српског археолошког друштва, одржаном у Ваљеву од 24. до 26. маја 2012. Пројекат „Живот у мочвари: микрорегионална адаптација у северозападној Србији, 5 000 -2 500“ финансира се из средстава Министарства културе и информисања Републике Србије и пројекта 47 001 Министарства науке Републике Србије.

Сл. 1. Распрострањеност насеља типа „Обровац“ (према Трбуховић и Васиљевић 1983). 1-Старо село у Глушцима; 2-Џудин шанац у Липолисту; 3-Велики Обровац у Мајуру; 4-Мотовило у Мајуру; 5-Брдањак у Рибарима; 6-Барич код Суботице; 7-Кулача у Градојевићу; 8-Водице код Ваљевске Слатине; 9-Обровчине у Лугу код Дубља; 10-Прокића шанац у Дубљу; 11-Шанац у Обровчинама у Дубљу; 12-Шанац у Пењивама у Дубљу; 13-Шанац на Обрви у Белотићу; 14-Обровац у Мајуру; 15-Сегедин у Липолисту; 16-Парлози у Десићу; 17-Барич код Суботице; 18-Ада код Скупљена; 19 и 20-Клеје у Новом селу; 21-Обровчине у Лугу код Дубља; 22-Лизаловица у Дубљу; 23-Шанац у Кулиној бари код Дубља; 24-Шанац на ливади у Белотићу; 25-Шанац у Иовачи у Белотићу; 26, 27 и 28-Шанчине у Обровчинама у Белотићу; 29-Кеца 1 у Богатићу; 30-Кеца 2 у Богатићу; 31-Кузманов брег у Клењу; 32-Брестине у Бадовинцима; 33-Тадича зидине у Шева-рицама; 34-Обровац-Кућиште у Слеччевићу; 35, 36 и 37-Стари Слеччевић у Слеччевићу; 38, 39 и 40-Туфегдџица забран у Штитару; 41-Шаргића брдо у Штитару; 42-Ликића шума у Богосавцу; 43-Бус у Маовима; 44-Калиновац у Грушићу; 45 и 46-Сврачјак у Миокусу; 47-Обровац у Милачки у Липолисту; 48-Кућиште-Црквине у Рибарима

Fig. 1 The diffusion of the settlements of the “obrovci” type (after Trbuhović and Vasiljević 1983). 1-Staro Selo in Glušci; 2-Džudin Šanac in Lipolist; 3-Veliki Obrovac in Majur; 4-Motovilo in Majur; 5-Brdanjak in Ribari; 6-Barič near Subotica; 7-Kulača in Gradojević; 8-Vodice near Valjevska Slatina; 9-Obrovčine in Lug near Dubalj; 10-Prokića Šanac in Dubalj; 11-Šanac in Obrovčine in Dubalj; 12-Šanac in Penjive in Dubalj; 13-Šanac on Obrva in Belotić; 14-Obrovac in Majur; 15-Segedin in Lipolist; 16-Parlozi in Desić; 17-Barič near Subotica; 18-Ada near Skupljeni; 19 and 20-Kleje in Novo Selo; 21-Obrovčine in Lug near Dubalj; 22-Lizalovica in Dubalj; 23-Šanac in Kulina Bara near Dubalj; 24-Šanac on Livada in Belotić; 25-Šanac in Iovača in Belotić; 26, 27 and 28-Šančine in Obrovčine in Belotić; 29-Keca 1 in Bogatić; 30-Keca 2 in Bogatić; 31-Kuzmanov Breg in Klenje; 32-Brestine in Badovinci; 33-Tadića Zidine in Ševarice; 34-Obrovac-Kučište in Slepčević; 35, 36 and 37-Stari Slepčević in Slepčević; 38, 39 and 40-Tufegdžića Zabran in Štitar; 41-Šargića Brdo in Štitar; 42-Likića Šuma in Bogosavac; 43-Bus in Maovi; 44-Kalinovac in Grušić; 45 and 46-Svrčjak in Miokus; 47-Obrovac in Milačka in Lipolist; 48-Kučište-Crkvine in Ribari

рекогносцирања северозападне Србије углавном буду остављени по страни у већини стручних синтеза. Штавише, противно научној и академској пракси прикупљени подаци нису у наредним деценијама били инспиративни за струковну заједницу да се та истраживања наставе. Тако су у наведеном подручју ископавани ретки локалитети, и то углавном од актера пређашње проспекције. Последња систематизација археолошких података из шабачког краја, што је било сржно подручје некадашње проспекције, пружила је податке о чак 445 праисторијских налазишта од којих, како аутори истичу, подаци за већину потичу управо из времена теренског рада М. Васиљевића (Стојић и Церовић 2011).

Из северозападне Србије је познато скоро 300 неолитских налазишта (Стојић и Церовић 2011). До данас је у нешто већем опсегу ископан само локалитет Јела, односно Бенска бара, и то на површини од око 2000 m² (Трбуховић и Васиљевић 1983). Ипак, оно што се традиционално узима као највећа регионална дилема за то време тиче се 48 специфичних налазишта која су издвојена у засебан тип и названа „обровци“, на основу савременог топонима који су носили неки од њих (Трбуховић и Васиљевић 1975; 1983). Према ауторима, то су насеља у барском подручју опасана ровом и/или бедемом у циљу заштите од поплава, при чему је простор становања вештачки издигнут од окружења насипањем земље ископане из рова (сл. 1). Обично су описана као мање брежуљкасте локације пречника до 50 m, али су наведени и примери изразито великих насеља. Већина оброваца је била окружена видним ровом и то је издвојено као важна карактеристика целе групе, али су на основу физичког изгледа и величине сврстани у три типа.² У први подтип је сврстано пет локалитета пречника од 300 до 500 m, који су окружени ровом са бедемом. У други подтип су убројани локалитети пречника до 50 m, код којих је у централном делу уочена мања кружна „депресија“, док су у трећи подтип уврштени локалитети пречника до 50 m без депресије у централном делу. Према описима су подтипови 2 и 3 били окружени ровом, док се код налазишта подтипа 1 могао уочити и бедем. Од 48 оброваца истраживано је пет, при чему су у свим случајевима урађене пробне сонде или контролни профил како би били проверени стратиграфија и време из кога одређени локалитет потиче.³ Присуство праисторијског материјала без изузетка је утврђено на свим локацијама.

Тешко је одговорити на питање из којих разлога у прошлости проучавање оброваца није добило даљи истраживачки замах, нарочито након што је код неколико њих стратиграфском провером утврђено постојање културног стратума. Осим

² Приликом првобитног разврставања оброваца они су дефинисани као засебан тип насеља, након чега су подељени у три типа, што је противно принципима археолошке класификације. Искључиво због тога овде се користи термин „подтип“. О критичи варијабли на основу којих је та подела урађена може се детаљније видети на другом месту (Трипковић 2009).

³ Истраживани су локалитети Обровчине у Ратковачи у Дубљу (Васиљевић 1972), Шанац у Обровчинама у Дубљу (Трбуховић и Васиљевић 1973), Парлози у Десићу (Васиљевић 1967б), Старо село у Глушцима (Трбуховић 1972) и Ликића шума у Богосавцу (Трбуховић и Васиљевић 1983).

тога, разлози који могу обесхрабрити прихватање типа и функције оброваца као засебних каснонеолитских феномена истовремено су и научно провокативни. На пример, као примарна карактеристика за сврставање свих оброваца у исти тип је послужило постојање физичке баријере око налазишта, док су занемарене или недоследно посматране варијабле попут врста баријере и изгледа локације (Трипковић 2009), као и чињеница да само неколико локалитета носи карактеристичан топоним. Други разлог је неопрезно датовање свих локалитета у време винчанске културе (Трбуховић и Васиљевић 1983). Из цитираних публикација се види да су обровци културно и хронолошки опредељени углавном на основу површинских налаза као што су фрагменти керамике, кућни леп и производи окресане индустрије, али се такав материјал у многим случајевима не помиње (Трбуховић и Васиљевић 1983), и није јасно на основу чега су локалитети датовани у време винчанске културе. Осим тога, са већине ископаваних налазишта у прошлости се помиње присуство материјала из касног неолита, али понекад и из других периода праисторије, као нпр. у случајевима локалитета Старо село у Глушцима (Трбуховић 1972) и Парлози у Десићу (Васиљевић 1967б). Такође, недавном аутопсијом археолошког материјала из збирке Народног музеја у Шапцу указано је на присуство на обровцима карактеристичних керамичких уломака и из других периода праисторије (уп. Стојић и Церовић 2011), што сигурно доводи у питање некадашње опредељење свих оброваца искључиво у време касног неолита.

С обзиром на недостатак теренских истраживања и лимитиран квалитет постојећих података, објашњења улоге оброваца у регионалној мрежи праисторијских насеља данас се свде на теоријско и практично вредновање веома старих хипотеза. Још пре четрдесет година су Трбуховић и Васиљевић претпоставили да се ради о салашима сезонског типа, односно да су обровци стална насеља настањена мањим породичним заједницама (Трбуховић и Васиљевић 1975; 1983). Обе хипотезе узимају у обзир мочварну средину у којој се локалитети налазе, али је истакнуто да толики утрошак енергије није својствен за места сезонског боравка због чега је вероватнија друга претпоставка. Неколико година касније Џ. Чепмен је прихватио да су обровци специјална адаптација на локалне хидролошке услове при чему је њихова главна карактеристика то што су „природно окружени мочваром или су окружени вештачким ровом који је често још увек испуњен водом“ (Charman 1981). Он је у разматрање узео и природне одлике Мачве и Поцерине, као што су сезона плављења, плодност земљишта, доступност ресурса и сл. што га је водило до констатације о сезонској фрагментацији популације ради експлоатације широког низа ресурса, и претпоставци да су обровци интегрални део те регионалне економске мреже. Том приликом је поновио стару дилему о карактеру насељавања оброваца, с том разликом што је њихов сезонски карактер одређеније повезао са потребом винчанских сточара да користе богате пашњаке за испашу крупне стоке (Charman 1981: 100-101).

Недавно објашњење улоге оброваца донело је извесне контроверзе у односу на претходна испитивања. Према М. Стојићу и М. Церовићу су само велики обровци окружени ровом и бедемом, којих има пет, служили као сезонска насеља ратара, док су они са „шанцем“ заправо окружени меандрима некадашњих речних корита и не представљају засебан тип насеља (Стојић и Церовић 2011). Они такође

истичу да те две врсте налазишта имају заједничку карактеристику, а то је да садрже материјал из различитих периода праисторије. Ово интересно тумачење проистекло је из недавне систематизације података из времена праисторије за област Мачве, током које је прегледан дијагностички материјал из збирке Народног музеја у Шапцу, али која није укључила обилазак описаних локација. Њиме су очигледно истакнута у први план налазишта која не носе топоним обровац и која су величином и изгледом

Сл. 2. Локалитет Водице-Ваљевска Слатина (фото: Б. Трипковић)

Fig. 2 The site Vodice-Valjevska Slatina (photo: B. Tripković)

потпуно другачија од малих брежуљкастих узвишења која носе тај топоним, што и сами аутори претходно примећују. Такође, аутори са једном фотографијом документују само локалитет Водице у Ваљевској Слатини (сл. 2), на којој се види широки и дубоки усек за који је тешко прихватити да се ради о старом речном меандру.⁴

У досадашњим кратким освртима на феномен оброваца су постављена важна питања: да ли су сезонска или стална насеља? Да ли су истовремени или не? Да ли су их основали сточари или ратари? Да ли су та налазишта аутентична? За већину тих елементарних питања у прошлости није постојала сагласност међу археолозима, нити је данас на њих лако одговорити. С друге стране, разматрање феномена оброваца увек је полазило од специфичне географије подручја што представља јасну поруку да објашњење карактера појединачних налазишта, као и очигледних разлика међу њима, није могуће без адекватних теренских истраживања, а нарочито без реконструкције њиховог некадашњег окружења. У ту сврху је направљен дугорочан пројекат „Живот у мочвари: микрорегионална адаптација у северозападној Србији, 5 000 – 2 500 п.н.е.“

⁴ Приказану фотографију је направно у децембру 2010. први аутор овог прилога током проспекције налазишта типа оброваца, а у оквиру пројекта *Живот у мочвари: микрорегионална адаптација у северозападној Србији, 5 000 – 2 500 п.н.е.* У цитираној монографији је фотографија неколегијално приказана без одговарајуће напомене.

Пројекат Живот у мочвари

Пројекат је покренут 2010. с циљем дугорочног истраживања начина адаптације праисторијских становника Мачве на мочварно окружење. Извесна симболика за некадашњи живот становника у том подручју може да се препозна у томе што је почетак пројекта морао да буде одложен услед јесењих поплава, које су велике делове тог подручја учиниле неприступачним за проспекцију. Изливи Саве и Дрине који су тада задесили Мачву, међутим, представљају само један део тешкоћа за данашње становнике. Висок ниво подземних вода, глиновито и непропусно земљиште и набујале речице и потоци који долазе са Цера такође представљају непрекидну претњу за привреду и живот у, иначе, изузетно плодном агрикултурном подручју. У савремено доба је проблем „великих вода“ донекле умањен мелиорационим радовима, као што су изградња Церског канала или заштитних насипа, али по речима данашњих становника Мачве то углавном није довољно за несметано обављање пољопривредних активности. Са истим проблемом су били суочени и (пра)историјски становници, али је он услед недостатка савремене технологије вероватно имао много израженије ефекте на свакодневни живот. Индикативно је и да се испитивано подручје граничи на северу са Специјалним резерватом природе – Засавица, у коме се „смењују водени и мочварни екосистеми са фрагментима поплавних ливада и шума“ што је окружење какво је у прошлости могло бити у већем делу данашње Мачве.⁵

Стратегија за теренску проспекцију направљена је на основу старих података из документације Народног музеја у Шапцу, у којој су наведени описи локације оброваца са именима власника парцела, као и њихове приближне координате.⁶ Како тачно изгледају обровци могло се видети на основу неколико старих фотографија. У међувремену, као што ће се показати, окружење у Мачви се значајно променило: копање дренажних канала је изменило природну констелацију средине; комасација земљишта довела је до укрупњавања земљишног поседа и промене имовинских односа, што је учинило потрагу за локалитетима преко некадашњих власника парцела веома тешком; процесима комасације и мелиорације изравнате су многе брежуљкасте површине, међу њима и неки обровци, који су као издигнуте тачке у агрикултурној средини кварили и отежавали коришћење пољопривредних парцела. Најбоље очувани обровци налазили су се далеко од савремених насеља, при чему их је било немогуће пронаћи без помоћи мештана. Анкетирање локалног становништва, међутим, указало је на још две тешкоће у идентификацији оброваца. Оба се тичу популационе динамике. Прва је одлив локалног становништва

⁵ О карактеристикама средине Специјалног резервата природе-Засавица више се може сазнати преко сајта <http://www.zasavica.org.rs/zasavica-lokacija-rezervata/>

⁶ Приликом обиласка терена М. Васиљевић и В. Трбуховић су бележили координате „квадрата“ у коме је одређено налазиште лоцирано навођењем тачке гратикуларног пресека на мапи размера 1:50 000, због чега је свако налазиште морало бити поново „пронађено“.

у градове током последњих деценија, што је умањило број познавалаца локалних топонима. С друге стране, у већини мачванских села становништво је увећано током 90-тих година прошлог века демографским приливом углавном из Босне и Херцеговине. Изградњом нових кућа, обично на сеоским периферијама, као и пратеће инфраструктуре, промењен је некадашњи изглед мачванских насеља, чиме су нестале и важне референце за проналазак локалитета према описима из постојеће документације. Због тога су циљеви почетне фазе пројекта „Живот у мочвари“ били да се обиђе или нађе што више оброваца, да се забележе њихове локације ручним GPS уређајем, као и да се установе данашњи изгледи локалитета. Остварење тих циљева било је неопходно за предузимање даљих поступака и одређивање методолошког оквира за будуће истраживање овог занимљивог феномена.

Разговори с локалним становништвом указали су да је народни назив „обровац“, који је коришћен да истакне заједничке карактеристике свих налазишта, познат само у делу Мачве око Богатића и у области западно од Шапца, одакле потичу топоними као „обровац“ и „обровчине“.⁷ Исто подручје је карактеристично по народним називима „шанац“, „шанчина“ и „шанчине“, који носе многи локалитети типа „Обровац“. У одређеним случајевима су два народна назива коришћена заједно, па су тако позната налазишта под називом „Шанац у Обровчинама“ или „Шанчине у Обровчинама“. У другим областима обровци носе веома разнолике топониме, који можда упућују на њихов изглед или улогу, као нпр. „Кућиште“, „Водице“, „Кула-

Сл. 3. Локалитет Обровац-Изба у Липолисту (фото: Б. Трипковић)

Fig. 3 The site of Obrovac-Izba in Lipolist (photo: B. Tripković)

Сл. 4. Локалитет Обровац у Мајуру (фото: Д. Булић)

Fig. 4 The site of Obrovac in Majur (photo: D. Bulić)

⁷ У прошлости је порекло топонима Обровац повезано са присуством Авара, односно Обра (Ковачевић 1977), али је ово размишљање одбачено услед непостојања одговарајућих историјских података. Савремена насеља с именом Обровац налазе се код Бачке Паланке у Републици Србији, код Бањалуке и Бијељине у Босни и Херцеговини, као и код Задра у Републици Хрватској.

ча“ и други, али народни назив „Обровац“ углавном није познат локалном становништву нити им је јасно њихово значење. Приликом проспекције терена уочено је, ипак, да већина оброваца дели одређене карактерне црте. То су мала брежуљкаста узвишења, релативно правилног облика, као што је већ описано у литератури (Трбуховић и Васиљевић 1983). Већина њих је оштећена агрикултурним делатностима и у многим случајевим није уочен јарак око локалитета, али се он понегде јасно видео, као у Водицама код Слатине или се нешто што личи на јарак благо назирало у конфигурацији тла, као нпр. на локалитетима Обровац-Изба у Липолисту (сл. 3) и у Лизаловици у Дубљу. Такође, у одређеним случајевима има разлога да се прихвати опсервација да су обровци лоцирани непосредно уз меандре некадашњих речних корита, као што је нпр. то био случај у Обровчинама у потезу Ратковача код Дубља, где су два обровца међусобно одвојена исушеним речним коритом, које је у прошлости описано као шанац. Око једног од њих су, међутим, могли прилично јасно да се уоче остаци широког „јарка“ што је на самом терену било тешко поистоветити са речним коритом. На обровцима који се налазе на активним агрикултурним парцелама забележено је присуство фрагмената праисторијске керамике, већином без додатних дијагностичких атрибута, а у одређеним случајевима и кућног лепа. Примаран циљ, међутим, није био прикупљање површинског материјала, с обзиром да су у тренутку проспекције локалитети били у различитим фазама агрикултурног процеса. Неоштећени обровци су углавном обрасли вегетацијом, не налазе се у агрикултурном подручју и са њих је без стратиграфске проспекције такође немогуће прикупити дијагностички материјал. То је утицало на општи квалитет прикупљених информација.

Теренском проспекцијом су прикупљене информације о 37 налазишта са 41 обровцем. Од тога је забележен један претходно непознат локалитет (Обровац у Липовцу). Осим њих је посећено неколико других локација са обровцима, за које је неопходна опрезнија евалуација или поновна провера теренских података због чега овде нису наведене. Налазишта су на основу затеченог стања, степена девастираниости и угрожености сврстана у четири, односно пет категорија. Оне у будућности могу да послуже као користан предлог за израду стратегије стављања под заштиту праисторијских локалитета у северозападној Србији. Границе међу њима су, међутим, арбитрарне и то нарочито оне између категорија 2 и 3, односно 3 и 4., и свакако су подложне другачијој процени. Дефинисане су следеће категорије:

- Изузетно очувани обровци који су данас изван процеса култивације, обрасли су шумарцима и најчешће су удаљени од савремених насеља. Овде су сврстани и обровци који се налазе у агрикултурним зонама, али се локалитети не култивишу. Периферни делови тих оброваца, међутим, могу бити оштећени. Укупно је забележено девет локалитета ове категорије (Шанац на Обрви у Белотићу, Ликића шума у Богосавцу, обровац 1 у Обровчинама у Ратковачи код Дубља, Шанац у Обровчинама код Дубља, Кулача у Градојевићу, Калиновац у Грушићу, Обровац у Мајуру, Водице у Слатини и Барич 1 код Суботице);

- Локалитети у агрикултурној зони који се на терену виде као упадљива брежуљкаста узвишења, понекад са видљивим остацима онога што је у прошлости описано као шанац. Приликом култивације може се уочити и тамнија боја локације у односу на околино земљиште. У ову групу је уврштено пет локалитета (Шанац у Иовачи у Белотићу, Обровац у Липовцу, обровац 2 у Обровчинама у Ратковачи код Дубља, Обровац-Изба у Липолисту и Велики Обровац у Мајуру);

- Налазишта у агрикултурној зони чији се брежуљкасти остаци или остаци бедема у мањој или већој мери називу у конфигурацији терена, при чему је процес оштећења веома одмакао. У ову групу је сврстано десет налазишта (Брестине у Бадовинцима, Шанац у ливадама у Дубљу, Лизаловица у Дубљу, Прокића шанац у Дубљу, Кузманово брдо у Клењу, Џуцин шанац у Липолисту, обровац 1 у Сврачњаку у Миокусу, обровац 1 у Клејама у Новом селу, Брдањак у Рибарима и Кућиште у Рибарима);

Сл. 5. Кружна површина тамне боје репрезентује некадашњи локалитет Обровац-Кућиште у Слеччевићу (Google Earth – датум снимка 20.07.2003)

Fig. 5 Circle surface of dark colour represents the former site Obrovac-Kučiče in Slepčević (Google Earth – accessed 20.07.2003.)

- Локалитети у агрикултурној зони који су потпуно заравњени. Њихова некадашња локација је позната мештанима, али се више не препознају у конфигурацији тла. На посећеним локацијама се након орања понекад уочава кружна површина тамније боје него што је окружење (сл. 5). У ову категорију сврстано је осам локација са десет уништених оброваца (обровац 2 у Клејама у Новом селу, Сегедин у Липолисту, Шанац на ливади у Белотићу, Кеца 1 и Кеца 2 у Богатићу, три обровца у Старом Слеччевићу, Обровац-Кућиште у Слеччевићу, Бус у Маовима);

- Налазишта која нису пронађена на траженим локацијама, али су тражени топоними били познати мештанима. У будућности се неки од њих можда могу наћи новим обиласком терена или другим видовима проспекције (нарочито даљинском детекцијом ровова), али постоје индиције да је већина тих локалитета највероватније уништена и не могу се јасно раздвојити у односу на претходну категорију. Њихов нестанак резултат је истог процеса девастације који је у сразмерно мањем степену заступљен и код претходних категорија. Овде је сврстано пет локалитета са седам оброваца (три обровца на потезу Шанчине у Обровчинама у Белотићу, Ада-Пресади у Скупљену, Милачка у Липолисту, Барич 2 код Суботице, обровац 2 у Сврачњаку у Миокусу).

Предложена категоризација свакако има недостатака, јер су на исти начин третирани велики обровци са бедемом и мала брежуљкаста узвишења која носе карактеристичан топоним, али је овде посматран искључиво изглед локалитета у време теренске проспекције. Адекватност некадашњег разврставања оброваца на подтипове, њихова улога, културна и хронолошка припадност као и природа настанка брежуљкастих локација нису били предмет овог рада. Ако се, међутим, прихвати предложено разврставање оброваца према дефинисаним категоријама угрожености и оштећености онда су локалитети из прве категорије заступљени са 21.9%, у категоријама два и три налази се 12.1% и 24.3% свих локалитета, а оних из категорија 4 и 5 има 24.3%, односно 17%. У будућим плановима истраживања у оквиру пројекта „Живот у мочвари“ највећа пажња је усмерена на обровце из категорије један, који чине тек 1/5 познатих налазишта. С обзиром на то да су локалитети из категорија 4 и 5 уништени или нису пронађени јасно је да је више од 40% налазишта типа „Обровац“ практично изгубљено за будућа проучавања. Између два екстрема заступљени су локалитети из категорија два и три, чинећи збирно преко 35% налазишта. Они су у великој мери оштећени агрикултурним активностима и њихова вредност за будућа истраживања такође је упитна. Очуваност културне стратиграфије на тим налазиштима свакако би требало тестирати путем малих пробних сонди.

Закључак

Обровци представљају брежуљкасте локације првенствено у региону Мачве и ређе у суседним подручјима за које се на основу садашњих података претпоставља да су биле настањене у време различитих периода праисторије, углавном током неолита и бакарног доба. Издвојени су као засебан тип насеља током 70-тих година XX века и протумачени као специфична адаптација праисторијских становника на мочварно окружење. Проспекција из 2010. је показала да су у међувремену многи обровци оштећени агрикултурним активностима, а да су неки чак и потпуно уништени. Дефинисане су четири, односно пет категорија очуваности оброваца на основу којих је могуће планирати даље проучавања овог занимљивог феномена, али и направити стратегију њихове заштите од даљег оштећења. Свакако је неопходно да будућем истраживању ових локалитета претходе и друге врсте проспекција, пре свега провера стратиграфије на већини локација, као и даљинска детекција налазишта. Проспекција истог типа би у будућности требало да укључи и суседне области како би се видела распрострањеност феномена изван разматраног подручја.

Библиографија

- Бошковић, Ђ. (ур.) 1953.** *Археолошки споменици и налазишта I - западна Србија*. Београд: Научна књига.
- Васиљевић, М. 1967а** Топографија археолошких налазишта и споменика у Подрињу. *Годишњак Историјског архива у Шацу*, V: 121-157.
- Васиљевић, М. 1967б** Десић-Парлози, Шабац – утврђено насеље с краја неолита и почетка бронзаног доба. *Археолошки преглед* 9: 21-22.
- Васиљевић, М. 1972.** Ратковача у Лугу, Дубље, СО Богатић – праисторијско насеље. *Археолошки преглед* 14: 166.
- Васиљевић, М. 1973.** Рекогносцирање Подриња. *Археолошки преглед* 15: 134-160.
- Васиљевић, М. 1980.** Археолошка рекогносцирања у Подрињу. *Археолошки преглед* 21: 205-227.
- Гарашанин, М. и Гарашанин, Д. 1951.** *Археолошка налазишта у Србији*. Београд: Просвета.
- Ковачевић, Ј. 1977.** *Аварски каганат*. Београд: Српска књижевна задруга.
- Стојић, М. и Церовић, М. 2011.** *Шабац. Културна стратиграфија праисторијских локалитета у Подрињу*. Археолошка грађа Србије. Београд и Шабац: Археолошки институт и Народни музеј.
- Трбуховић, В. 1972.** Старо село Рибарица у Глушцима, СО Богатић – праисторијско насеље. *Археолошки преглед* 14.
- Трбуховић, В. и Васиљевић, М. 1972.** Рекогносцирање у Подрињу и сондажна истраживања. *Археолошки преглед* 14: 164-190.
- Трбуховић, В. и Васиљевић, М. 1973.** Рекогносцирања у Подрињу. Шанац у Дубљу. *Археолошки преглед* 15: 133.
- Трбуховић, В. и Васиљевић, М. 1975.** Обровци, посебан тип неолитских насеља у западној Србији. *Старинар* 24-25: 157-162.
- Трбуховић, В. и Васиљевић, М. 1976.** Археолошка рекогносцирања Подриња. *Археолошки преглед* 18: 161-177.
- Трбуховић, В. и Васиљевић, М. 1983.** *Најстарије земљорадничке културе у Подрињу*. Шабац: Народни музеј.
- Трипковић, Б. 2009.** *Домаћинство и заједница у касном неолиту централног Балкана*. Докторска дисертација, Филозофски факултет у Београду.
- Чарман, Ј. 1981.** *The Vinča culture of South-East Europe. Studies in chronology, economy and society*. British Archaeological Reports International Series 117. Oxford: BAR.